ARTYKUŁY RECENZYJNE

Zofia Jakubów

STAROŻYTNA RETORYKA W CHINACH

Marcin Jacoby, *Sztuka perswazji w starożytnych Chinach. Opowiadka alegoryczna w okresie Walczących Państw (453–221 r. p.n.e.)*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2018, ss. 224.

Na polskim rynku wydawniczym ukazała się pozycja o pionierskim charakterze. Marcin Jacoby w książce *Sztuka perswazji w starożytnych Chinach. Opowiadka alegoryczna w okresie Walczących Państw (453–221 r. p.n.e.)* próbuje zdefiniować niezwykle ciekawe i bardzo ważne dla starożytnej literatury chińskiej zjawisko: *yuyan*, które zyskuje polską nazwę: opowiadka alegoryczna.

Obszerne sinologiczne analizy literaturoznawcze to w naszym kraju wciąż rzadkość, wybitnych badaczy jest w tej dziedzinie właściwie kilkoro, więc publikacja *Sztuki perswazji w starożytnych Chinach...* to ważne wydarzenie i praca ta z pewnością wejdzie do kanonu książek czytanych nie tylko przez specjalistów i studentów, ale też osoby zainteresowane kulturą chińską. Jacoby, który od wielu lat jest wykładowcą akademickim, doskonale wie, jak o zawiłych problemach chińskiego piśmiennictwa mówić ze swadą, w sposób nie tylko klarowny i zrozumiały, ale też interesujący i dowcipny.

Analiza tekstów osadzona jest w kontekstach objaśniających uwarunkowania historyczne i historycznoliterackie, które ukształtowały literaturę przedqinowską. Autor prowadzi czytelnika przez skomplikowany świat przemian politycznych i społecznych w okresie Walczących Państw. Kluczowe jest tutaj powstanie warstwy *shi*: ludzi wykształconych, ale nienależących do arystokracji, urzędników, doradców i strategów, wywierających ogromny wpływ na ówczesną politykę. Pomagali

oni władcom poszczególnych rywalizujących ze sobą państw administrować ich terenami, planować reformy oraz prowadzić wyjątkowo niełatwą w tych okolicznościach politykę zagraniczną. Często współpracowali oni z różnymi ośrodkami władzy i z powodzeniem poruszali się w gąszczu dworskich intryg.

Znaczenie tej nowej grupy łączy się ściśle z oryginalnym rozumieniem istoty opowiadki alegorycznej. W odróżnieniu od wykładni prezentowanej głównie przez zachodnich sinologów autor podkreśla w tej formie przede wszystkim jej funkcjonalny charakter. *Yuyan* powstała, gdy zdezaktualizowały się sposoby komunikowania obowiązujące w epoce Zachodniej Zhou oraz w okresie Wiosen i Jesieni, gdy znikał świat erudytów porozumiewających się za pomocą nawiązań do *Księgi pieśni*. Stanowiła ona narzędzie przekonywania potrzebne wędrownym doradcom okresu Walczących Państw, nie zaś możliwym wcześniej epoki ani urzędnikom państwa zjednoczonego pod rządami dynastii Han.

Jacoby dostarcza informacji na temat dziejów i typologii piśmiennictwa w opisywanej epoce niezbędnych do zrozumienia poszczególnych dzieł lub ich fragmentów. Nie mamy tu do czynienia z zamkniętymi tekstami o ustalonym autorstwie. Niejasne są okoliczności ich pochodzenia: najbardziej znane spośród nich prawdopodobnie pisane były przez mistrzów (często używających swoich imion tytułom i w popularnej świadomości uchodzących za ich autorów) bądź też przez ich uczniów. Z różnych powodów, między innymi w związku z edyktem o spaleniu ksiąg z 213 r. p.n.e., utwory te dotrwały do dnia dzisiejszego w zmienionych wersjach. Trudno nawet wytyczyć jasną granicę pomiędzy literaturą okresu Walczących Państw a literaturą epoki Han w związku z pracą kompilatorów Han, dążących do rekonstrukcji dziedzictwa literatury Chin przedcesarskich i tworzących te dzieła w jakimś stopniu na nowo. Badanie ich pochodzenia utrudnia ponadto odmiennie od współczesnego europejskiego podejście do kwestii autorstwa i oryginalności w starożytnej literaturze chińskiej: zapożyczenie, powtarzanie nawet całych ustępów w różnych utworach nie jest niczym niezwykłym. Na transformacje i zniekształcenia tekstów wpływa też oczywiście, niezależnie od jednostkowych zdarzeń, dzielący nas od powstania pierwszych wersji analizowanych dzieł dystans ponad dwóch tysięcy lat.

Jacoby proponuje odmienną od tradycyjnej typologię tekstów okresu Walczących Państw, którą uzależnia od trzech porządków: polityczno-historycznego, konfucjańsko-legistycznego i taoistycznego, osobno ujmując dzieła niepoddające się zaklasyfikowaniu do żadnego z nich. Badacz objaśnia okoliczności ich powstania i budowę, odnosi się także do ich stylistyki. Systematyzujący opis poparty jest nie tylko bogatymi odniesieniami do chińskiej i zachodniej literatury przedmiotu, lecz także znajomością tekstów źródłowych, którą może się pochwalić tylko doświadczony sinolog i tłumacz *Zhuangzi* i *Liezi* na język polski. Taka wiedza

umożliwia mu na przykład dokonanie kluczowej dla pytań o autorstwo, autentyczność i datowanie oceny cech stylistycznych i stopnia jednorodności danego tekstu.

Autor podejmuje niezwykle trudną próbę sformułowania definicji *yuyan*. Wymaga ona zestawienia niejednorodnych definicji chińskich z nazewnictwem i charakterystyką form pochodzących z tradycji zachodniej, które mogłyby stanowić dla tego pojęcia analogię i punkt odniesienia. Badacz śledzi więc sposoby pojmowania retorycznych narzędzi perswazji i zabiegów przeniesienia znaczenia w starożytnych Chinach. Następnie odnosi je do greckiego, rzymskiego i judeochrześcijańskiego kręgu kulturowego. Jacoby uwzględnia w swojej analizie takie pojęcia jak: parabola, przypowieść, alegoria, metafora, wspomina o przypowieści Jezusowej, bajce Ezopowej, anegdocie historycznej czy *exemplum*. Píše także o definicjach *yuyan* u współczesnych chińskich badaczy oraz skąpej zachodniej literaturze przedmiotu.

Opowiastkę alegoryczną określa jako „środek stylistyczny w ramach gatunku prozy filozoficznej i politycznej okresu przedcesarskiego”. Dla tego typu tekstów istotne są cztery dystynktywne cechy: narracyjność, niebezpośredniość w wymowie, przekazywanie nauki moralnej i funkcja perswazyjna.

Jacoby poddaje analizie prawie siedemdziesiąt opowiastek z czterech dzieł: *Strategie walczących państw*, *Han Feizi*, *Roczniki Pana Lü* i *Zhuangzi*. Przede wszystkim omówione zostają opowiastki pochodzące ze *Strategii walczących państw*. Ta grupa *yuyan* była wykorzystywana jako środek bezpośredniej perswazji służącej osobistym interesom albo do uzyskania wpływu na decyzje władców dotyczące polityki zagranicznej oraz konfrontacji militarnych. Opowiastki odnoszące się do długotrwałych procesów budowania relacji z ludźmi, szczególnie zatrudniania ich i rządzenia nimi, odnaleźć można głównie w *Han Feizi* i w *Rocznikach Pana Lü*. Czytelnik dowiadyuje się z nich, że władca powinien być otwarty na nieoczywistych, ale wartościowych kandydatów do służby i wykazywać się sporą dozą pokory w kontaktach z podwładnymi. Z analizowanych utworów można także wyczytać wiele porad na temat kierowania ludźmi oraz liczne ostrzeżenia przed zachowaniami i postawami, które mogą mieć dla rządzącego niekorzystne konsekwencje.

Opowiastki alegoryczne w *Zhuangzi* są osadzone w swobodnej fikcji literackiej, czerpiącej z mitologii i podań. Treści, które przekazują, nie mają już zwykłe silnie pragmatycznego wymiaru, gdyż *Zhuangzi* to dzieło filozoficzne. Sama interpretacja opowiastek nastrocza też dużo większych trudności z powodu niejasnego kontekstu interpretacyjnego lub wręcz jego braku. Jacoby rozwiązuje ten problem, sięgając po określające je toposy.

Skrajna forma perswazji, czyli manipulacja, realizuje się „za pomocą kłamstw, odwracania znaczeń słów czy konstrukcji myślowych, wreszcie odwoływania się

do emocji”. Nie jest ona przypisana do konkretnego typu opowieści, można ją odnieść we wszystkich czterech analizowanych dziełach.

Sztuka perswazji w starożytnych Chinach... to bardzo ważna i oryginalna książka. Mistrzowska analiza trudnych klasycznych tekstów daje wgląd w istotną część dziedzictwa starożytnej literatury i myśli chińskiej. W przeciwieństwie do wielu istniejących obecnie publikacji o Chinach, które zwykle oparte są na anglojęzycznych przekładach, autor sięga do tekstów źródłowych. Należy przy tym zwrócić uwagę na jego literacko wyrafinowane tłumaczenia. Jest to sinologiczna praca na najwyższym poziomie, ale warto podkreślić także jej niezwykle przy tak skomplikowanej tematyce przystępny charakter i płynący z niego edukacyjny potencjał: książka opatrzona jest szczegółowymi przypisami objaśniającymi zjawiska z historii i literatury Chin. Autor stosuje niekiedy współczesne odniesienia, na przykład do świata biznesu, co podkreśla również uniwersalny wymiar omawianej literatury.

Opowieści alegoryczne zawierają motywy zrozumiałe i znajdujące analogie w różnych kręgach kulturowych, ale przede wszystkim kształtują one mentalność współczesnych Chińczyków: wiele pochodzących z nich myśli utrwaliło się zresztą w języku w postaci związków frazeologicznych *chengyu*. Jacoby, co w Polsce bardzo rzadkie, przybliży także prace chińskich sinologów oraz podejmuje wymagającą próbę budowania mostów pomiędzy badaniami chińskimi i zachodnimi. Jest to niewątpliwie obowiązkowa pozycja dla każdego sinologa, studenta sinologii i osoby zainteresowanej Chinami – zarówno starożytnymi, jak i współczesnymi.